

Obsah

Předmluva	15
Vysvětlivky zkratek a značek	16
I. OBECNÉ VÝKLADY	17
1. Řeč a jazyk	17
2. Nauka o českém jazyku/jazykovědná bohemistika	19
3. Charakteristika českého jazyka	20
4. Útvary a formy českého jazyka	24
5. Zařazení češtiny mezi ostatní jazyky	28
II. ZVUKOVÁ A GRAFICKÁ STRÁNKA JAZYKA	29
1. Zvuková stránka jazyka	31
1.1 Fonémika. Fonetika a fonologie	31
1.1.1 Hlásky	31
1.1.1.1 Samohlásky/vokály	32
1.1.1.2 Dvojhásky/diftongy	33
1.1.1.3 Souhlásky/konsonanty	33
1.1.1.3.1 Konsonantický systém	33
1.1.1.3.2 Akustická analýza souhláskových fonémů	36
1.1.1.3.3 Distinktivní rysy souhláskových fonémů	36
1.1.1.3.4 Inventář souhláskových fonémů	36
1.1.1.3.5 Neutralizace protikladů	37
1.1.1.3.6 Funkční zatížení souhláskových fonémů	37
1.2 Suprasegmentální prostředky	37
1.2.1 Slabika	37
1.2.2 Slovní přízvuk a přízvukový takt	38
1.2.3 Větný úsek	39
1.2.4 Melodie	39
1.2.5 Důraz	39
1.3 Ortoepie	39
1.3.1 Správné tvoření hlásek	39
1.3.2 Změny hlásek při spojování v souvislé řeči	40
2. Grafická stránka jazyka	42
2.1 Grafémika	42
2.1.1 Písmo latinské	42
2.1.1.1 Písmo tištěné	42
2.1.1.2 Písmo psané	43
2.1.1.3 Diakritická znaménka	43
2.1.1.4 Vzájemný vztah různých druhů písma	43
2.1.1.5 Konstrukční systémy písmen	44
2.1.1.6 Kvantitativní charakteristiky české abecedy	44
2.1.1.7 Protiklady grafémů	45
2.1.2 Písmena jiných abeced	46

2.2	Číslice	47
2.3	Pravopis/ortografie	47
2.3.1	Lexikální pravopis	48
2.3.2	Morfologický pravopis	50
2.3.3	Syntaktický pravopis	51
2.3.4	Interpunkční znaménka	52
2.3.5	Zvláštní prostředky psaného jazyka	53
III.	POJMENOVÁNÍ A SLOVO	55
1.	Pojmenování	55
1.1	Výrazová a významová stránka pojmenování	56
1.2	Vztahy mezi pojmenováními	57
1.2.1	Pojmenování konkrétní a abstraktní	57
1.2.2	Pojmenování značkové a popisné	57
1.2.3	Další vztahy mezi pojmenováními	58
1.2.4	Rozsah a obsah významu pojmenování/slova	58
1.2.5	Mnohoznačnost pojmenování	60
1.2.6	Homonymie	60
1.2.7	Paronymie	61
1.2.7.1	Lidová (mylná) etymologie	61
1.2.8	Synonymie	62
1.2.9	Antonymie	62
1.3	Expresivní význam pojmenování	63
1.3.1	Eufemismus	64
1.3.2	Dysfemismus	64
1.3.3	Kakofemismus	64
1.3.4	Hyperbola	64
1.3.5	Ironie	64
1.4	Pojmenování nepřímá	65
1.4.1	Metafora	65
1.4.2	Metonymie	65
1.4.3	Synekdocha	66
1.4.4	Frazém (frazologismus) a idiom	66
1.5	Pojmenování jednoznačná	67
1.5.1	Termíny	67
1.5.2	Vlastní názvy/propria	68
1.5.2.1	Jména osobní/antroponyma	69
1.5.2.2	Jména národní, kmenová a obyvatelská	69
1.5.2.3	Jména zvířecí	69
1.5.2.4	Jména neživých věcí	70
1.5.3	K vývoji hlavních druhů jmen vlastních	71
1.5.3.1	Vznik názvů osobních	71
1.5.3.2	Vznik jmen příslušníků národů, kmenů a obyvatel světadílů, zemí, osad atd.	72
1.5.3.3	Vznik názvů osadních	72
1.5.3.4	Původ jmen pomístních	73
1.6	Stylová příznakovost pojmenování	74

2.	Slovo	75
2.1	Vymezení pojmu slovo	75
2.2	Samostatnost a nesamostatnost textového slova	76
2.3	Lexikální a gramatický význam slova	77
2.3.1	Konotace	77
2.4	Slovo z hlediska slovnědruhového	77
2.5	Spojovatelnost/kolokabilita a kompatibilita slov	78
2.5.1	Valence	78
2.6	Frekvence slov	79
2.7	Třídění (klasifikace) slov	79
2.8	Slovní zásoba	80
2.8.1	Aktivní a pasivní slovní zásoba	80
2.8.2	Obohacování slovní zásoby (zdroje a typy pojmenování)	81
2.8.2.1	Přejímání slov	83
2.8.3	Výkladové slovníky češtiny	84
3.	Slovní druhy	86
3.1	Kritéria pro třídění slov do slovních druhů	86
3.1.1	Kritérium sémantické	86
3.1.1.1	Základní a návstavbové slovní druhy	87
3.1.1.2	Synsémantické slovní druhy	87
3.1.2	Kritérium morfologické	87
3.1.2.1	Ohebná slova	88
3.1.3	Kritérium syntaktické	88
3.1.3.1	Neplnovýznamová neohebná slova z hlediska syntaktického	89
3.2	Počet slovních druhů	90
3.3	Hranice mezi slovními druhy	90
3.4	Postup při určování slovních druhů (algoritmus)	91
4.	Tvoření slov	92
4.1	Obecně o tvoření slov	92
4.1.1	Podstata tvoření slov	92
4.1.2	Způsoby, postupy a prostředky tvoření slov	93
4.1.3	Základní slovotvorné vztahy	95
4.1.4	Slovotvorná stavba (struktura) slova	97
4.1.5	Jednotlivé odvozovací prostředky	98
4.1.5.1	Střídání/alternace hlásek	99
4.1.5.1.1	Alternace samohlásek	100
4.1.5.1.2	Alternace souhlásek	100
4.1.6	Pojmenovací/onomaziologické kategorie	102
4.1.7	Slovotvorné třídy a významové skupiny, slovotvorné typy (a podtypy)	103
4.1.8	Početnost a tvořivost slovotvorných kategorií a prostředků	104
4.1.9	Slovotvorný a lexikální význam slova	106
4.2	Slovotvorné třídy a typy	107
4.2.1	Tvoření jmen podstatných	107
4.2.1.1	Kategorie transpoziční	107
4.2.1.1.1	Názvy vlastností	107
4.2.1.1.2	Názvy dějů	108

4.2.1.2	Kategorie modifikační	110
4.2.1.2.1	Jména přechýlená	110
4.2.1.2.2	Jména mláďat	111
4.2.1.2.3	Jména hromadná a jména jednotlivin	111
4.2.1.2.4	Jména zdobnělá a lichotná, jména zveličelá a hanlivá	112
4.2.1.2.5	Jména domácká/hypokoristika	114
4.2.1.3	Kategorie mutační	115
4.2.1.3.1	Podstatná jména odvozená z jiných jmen podstatných	115
4.2.1.3.2	Podstatná jména odvozená ze jmen přídavných (jména přívlastková)	119
4.2.1.3.3	Podstatná jména odvozená ze sloves – jména nositelů dějového vztahu	121
4.2.1.4	Kategorie slučovací	125
4.2.2	Tvoření jmen přídavných	125
4.2.2.1	Kategorie transpoziční	125
4.2.2.2	Kategorie modifikační	126
4.2.2.3	Kategorie mutační	127
4.2.2.3.1	Přídavná jména odvozená ze jmen podstatných	127
4.2.2.3.2	Přídavná jména odvozená ze sloves	129
4.2.2.4	Kategorie slučovací	131
4.2.3	Tvoření příslovčí	132
4.2.3.1	Kategorie transpoziční	132
4.2.3.1.1	Příslovce odvozená ze jmen přídavných	132
4.2.3.1.2	Příslovce odvozená ze zájmen	133
4.2.3.1.3	Příslovce vzniklá z pádů jmen	133
4.2.3.1.4	Příslovce odvozená ze sloves	133
4.2.3.2	Kategorie modifikační	134
4.2.3.3	Kategorie mutační	134
4.2.4	Tvoření sloves	135
4.2.4.1	Kategorie transpoziční	135
4.2.4.1.1	Slovesa odvozená ze jmen přídavných	135
4.2.4.1.2	Slovesa odvozená ze jmen podstatných	136
4.2.4.2	Kategorie modifikační	136
4.2.4.2.1	Vnitroslovesné odvozování v rámci slovesného vidu	137
4.2.4.2.2	Vnitroslovesné odvozování sloužící modifikaci druhu slovesného děje ...	139
4.2.4.3	Kategorie mutační	141
4.2.4.3.1	Slovesa odvozená ze jmen podstatných	141
4.2.4.3.2	Slovesa odvozená ze jmen přídavných	143
4.2.4.3.3	Slovesa odvozená ze sloves	144
4.2.4.4	Kategorie reprodukční	144
4.2.5	Utváření ostatních druhů slov	146
4.2.5.1	Číslovky	146
4.2.5.2	Zájmena	146
4.3	Slovotvorný systém a organizace slovní zásoby	147
5.	Mluvnické významy slov	148
5.1	Gramatické kategorie jmen	148
5.1.1	Rod podstatných jmen	148
5.1.1.1	Životnost	151
5.1.2	Číslo podstatných jmen	152

5.1.3	Pád podstatných jmen	154
5.1.3.1	Třídění pádů	156
5.1.3.2	Charakteristika pádů	157
5.1.3.2.1	Nominativ	157
5.1.3.2.2	Akuzativ	157
5.1.3.2.3	Dativ	157
5.1.3.2.4	Genitiv	158
5.1.3.2.5	Instrumentál	158
5.1.3.2.6	Lokál	159
5.1.3.2.7	Vokatív	159
5.1.3.3	Řazení pádů	159
5.1.4	Gramatické kategorie ostatních jmen	160
5.2	Gramatické kategorie sloves	160
5.2.1	Slovesná osoba	161
5.2.2	Číslo u sloves	161
5.2.3	Slovesný způsob	163
5.2.4	Slovesný čas	165
5.2.5	Slovesný rod	167
5.2.6	Slovesný vid	169
5.2.6.1	Nenasobenost a násobenost	171
5.2.6.2	Druh slovesného děje	173
6.	Soustava tvarů slov (formální tvarosloví)	174
6.1	Obecná část	174
6.1.1	Stavba slovního tvaru	175
6.1.2	Hláskové střídání (morfológické alternace)	176
6.1.2.1	Samohláskové alternace	176
6.1.2.2	Souhláskové alternace	177
6.1.2.3	Alternace souhláskových skupin	177
6.2	Skloňování/deklinace	177
6.2.1	Skloňování podstatných jmen/substantiv	178
6.2.1.1	Skloňování jmen mužského rodu/maskulin	180
6.2.1.1.1	Maskulina životná	180
6.2.1.1.2	Maskulina neživotná	184
6.2.1.2	Skloňování jmen středního rodu/neuter	187
6.2.1.3	Skloňování jmen ženského rodu/feminin	190
6.2.1.4	Skloňování podstatných jmen přejatých, ne plně začlenitelných k domácím vzorům	195
6.2.1.4.1	Substantiva zakončená v nominativu na tutěž psanou i vyslovovanou souhlásku	196
6.2.1.4.2	Substantiva zakončená v nominativu na tutěž psanou i vyslovovanou samohlásku	198
6.2.1.4.3	Substantiva zakončená rozdílně v písmu a ve výslovnosti	200
6.2.1.4.4	Substantiva nesklonná	203
6.2.2	Skloňování přídavných jmen/adjektiv	203
6.2.2.1	Soustava tvarů	203
6.2.2.1.1	Tvary dlouhé tvrdé a měkké	204
6.2.2.1.2	Tvary krátké (jmenné) – skloňování jmenné	205

6.2.2.1.3	Tvary smíšené	206
6.2.2.2	Přídavná jména nesklonná	208
6.2.3	Skloňování zájmen/pronomin	208
6.2.3.1	Druhy zájmen	208
6.2.3.2	Soustava tvarů	208
6.2.3.2.1	Zájmena bezrodá	209
6.2.3.2.2	Zájmena rodová	210
6.2.3.2.3	Zájmena nesklonná	216
6.2.4	Skloňování číslovek/numeralii	216
6.2.4.1	Druhy číslovek	216
6.2.4.2	Soustava tvarů	216
6.2.4.2.1	Skloňování adjektivní	217
6.2.4.2.2	Skloňování zájmenné	217
6.2.4.2.3	Skloňování substantivní	217
6.2.4.2.4	Skloňování zvláštní	217
6.2.4.2.5	Kombinované číslovkové výrazy	218
6.3	Časování/konjugace	218
6.3.1	Obecně o tvarech sloves/verb	218
6.3.2	Stavba slovesných tvarů	220
6.3.2.1	Stavba tvarů jednoduchých/syntetických	220
6.3.2.2	Stavba tvarů složených/analytických	221
6.3.3	Systém slovesných tvarů	222
6.3.3.1	Jednoduché/syntetické tvary	222
6.3.3.1.1	Oznamovací způsob přítomného času, činný/indikativ přítomný aktivní	222
6.3.3.1.2	Rozkazovací způsob/imperativ	222
6.3.3.1.3	Infinitiv	222
6.3.3.1.4	Přičestí činné a trpné/participium aktivní a pasivní	223
6.3.3.1.5	Přechodníky/transgresivy	223
6.3.3.2	Složené/analytické tvary	224
6.3.3.2.1	Oznamovací způsob minulého a předminulého času/ indikativ préterita a antepreterita	224
6.3.3.2.2	Podmiňovací způsob/kondicionál přítomný a minulý	224
6.3.3.2.3	Oznamovací způsob budoucího času/indikativ futura	225
6.3.3.2.4	Trpný rod/pasivum	225
6.3.4	Třídění sloves	225
6.3.4.1	I. třída	228
6.3.4.1.1	Vzor <i>nes-e – nes-l (něst)</i>	230
6.3.4.1.2	Vzor <i>peče – pekl (péct/pěci)</i>	230
6.3.4.1.3	Vzor <i>maže – mazal (mazat)</i>	230
6.3.4.1.4	Vzor <i>tře – třel (třít)</i>	230
6.3.4.1.5	Vzor <i>bere – bral (brát)</i>	231
6.3.4.2	II. třída	231
6.3.4.2.1	Vzor <i>tiskne – tiskl (tisknout)</i>	232
6.3.4.2.2	Vzor <i>mine – minul (minout)</i>	233
6.3.4.2.3	Vzor nepravidelný <i>začne, zajme – začal (začít), zajal (zajmout)</i>	233
6.3.4.3	III. třída	234
6.3.4.3.1	Vzor <i>kryje – kryl (krýt)</i>	235

6.3.4.3.2	Vzor <i>kupovat</i>	236
6.3.4.4	IV. třída	236
6.3.4.4.1	Vzor <i>proší – prošil (prosit)</i>	237
6.3.4.4.2	Vzor <i>trpí – trpěl (trpět)</i>	238
6.3.4.4.3	Vzor <i>sází – sázel (sázet)</i>	239
6.3.4.5	V. třída	240
6.3.4.6	Slovesa nepravidelná	241
IV.	VÝPOVĚĎ A VĚTA	243
1.	Výpověď	244
1.1	Výpověď a její forma	244
1.2	Výpověď po stránce obsahové	245
1.2.1	Vztah referenční	245
1.2.2	Vztah syntaktický	245
1.2.3	Zápor	247
1.3	Výpověď po stránce formální	248
1.3.1	Zvuková (grafická) forma výpovědi	248
1.3.1.1	Větný přízvuk	249
1.3.1.2	Pauzy	250
1.3.1.3	Intonace	250
1.4	Výpovědní funkce	252
1.4.1	Vyjádření komunikačních funkcí výpovědi	252
1.4.1.1	Přímé vyjádření	252
1.4.1.2	Opisné vyjádření	254
1.4.1.3	Situační vyjádření	254
1.5	Modalita a emocionalita ve výpovědi	255
1.5.1	Modalita ve výpovědi	256
1.5.1.1	Modalita jistotní	256
1.5.1.2	Modalita voluntativní	257
1.5.1.3	Modalita evaluativní	257
1.5.2	Emocionalita ve výpovědi	258
1.6	Aktuální členění výpovědi	259
1.6.1	Objektivní a subjektivní pořad	260
1.6.2	Aktuální a komunikační členění; komunikační dynamismus	260
1.6.3	Prostředky aktuálního členění výpovědi	262
1.6.4	Elipsa	263
2.	Věta	264
2.1	Věta jednoduchá	264
2.1.1	Syntaktické vztahy ve větě jednoduché	267
2.1.1.1	Vztahy sémantické	267
2.1.1.1.1	Predikace	267
2.1.1.1.2	Determinace	268
2.1.1.1.3	Koordinace	269
2.1.1.1.4	Apozice	270
2.1.1.2	Vztahy formálněsyntaktické	271
2.1.1.3	Souřadnost	272

2.1.1.4	Řazení	272
2.1.2	Konstrukce a struktura věty jednoduché	273
2.1.2.1	Věta dvočlenná	273
2.1.2.2	Věta jednočlenná	274
2.1.2.3	Členy souřadně složené	275
2.1.2.3.1	Několikanásobné členy	275
2.1.2.3.2	Apoziční členy	275
2.1.2.3.3	Stejnorodé členy	276
2.1.2.4	Členy formálněsyntakticky nezapojené	276
2.1.2.5	Konstrukční zvláštnosti a výpovědní modifikace	277
2.1.2.5.1	Samostatný větný člen	277
2.1.2.5.2	Osamostatněné větné členy	278
2.1.2.5.3	Vsuvky	278
2.1.2.5.4	Elipsa	279
2.1.2.5.5	Vokativ	279
2.1.2.5.6	Citoslovce	280
2.1.2.6	Odchytky od pravidelné mluvnické stavby věty	280
2.1.3	Prostředky vyjadřování syntaktických vztahů ve větě	280
2.1.3.1	Prostředky morfologické	281
2.1.3.2	Prostředky lexikální	281
2.1.3.3	Prostředky syntaktické (slovosled)	282
2.1.3.4	Prostředky zvukové	283
2.1.3.5	Prostředky grafické	284
2.1.3.6	Prostředky mimojazykové	284
2.1.4	Větné členy	284
2.1.4.1	Podmět	287
2.1.4.2	Přísudek	287
2.1.4.2.1	Shoda přísudku s podmětem	289
2.1.4.3	Předmět	293
2.1.4.4	Příslovečné určení	294
2.1.4.5	Doplňek	296
2.1.4.6	Přívlastek	298
2.1.5	Jednočlenné věty	301
2.2	Větné ekvivalenty a větné fragmenty	303
2.3	Věta složená	305
2.3.1	Věta jednoduchá, věta složená a souvětí	305
2.3.2	Věta hlavní, vedlejší, řídicí, závislá	307
2.3.3	Věty složené s vedlejšími větami závislými	308
2.3.4	Věty složené s vedlejšími větami nezávislými	309
2.3.5	Konstrukce a struktura složené věty	310
2.3.6	Klasifikace vedlejších vět	312
2.3.6.1	Složená věta s vedlejší větou podmětnou	312
2.3.6.2	Složená věta s vedlejší větou přísudkovou	313
2.3.6.3	Složená věta s vedlejší větou předmětnou	313
2.3.6.4	Složená věta s vedlejší větou příslovečnou	314
2.3.6.5	Složená věta s vedlejší větou doplňkovou	319
2.3.6.6	Složená věta s vedlejší větou přívlastkovou	319

2.4	Slovosled a větosled	320
2.4.1	Slovosled (ve větě jednoduché)	320
2.4.1.1	Činitel významový	320
2.4.1.2	Činitel gramatický	322
2.4.1.3	Činitel zvukový (rytmický)	324
2.4.2	Větosled ve větě složené	325
2.4.3	Větosled v souvětí	327
3.	Tvoření věty	328
3.1	Úvod	328
3.2	Předpoklady pro tvoření vět	329
3.3	Tvoření základové větné struktury	331
3.4	Větné vzorce	335
3.5	Transformace	338
3.6	Tvoření vět ze základových větných struktur	341
3.6.1	Rozvíjecí pravidla	342
3.6.2	Rozšiřovací pravidla	343
3.7	Větotvorné vztahy	344
V.	KOMUNIKÁT A TEXT	346
1.	Výpovědní spojení a jeho formy	346
1.1	Výpovědní spojení	346
1.2	Souvětí a jeho druhy	347
1.2.1	Jednoduché souvětí s řazením	348
1.2.1.1	Koordinální	348
1.2.1.1.1	Souvětí slučovací	348
1.2.1.1.2	Souvětí stupňovací	348
1.2.1.1.3	Souvětí odporovací	348
1.2.1.1.4	Souvětí vylučovací	349
1.2.1.2	Determinační	349
1.2.1.2.1	Souvětí důsledkové	349
1.2.1.2.2	Souvětí důvodové	349
1.2.1.2.3	Souvětí vysvětlovací	350
1.2.2	Jednoduché souvětí s podřazováním	350
1.2.2.1	Souvětí s nepravými vedlejšími větami vztažnými	350
1.2.2.2	Souvětí s nepravými vedlejšími větami spojkovými	351
1.2.3	Složitě souvětí	351
1.3	Formální vztahy výpovědi v textu	352
1.3.1	Řazení výpovědí	352
1.3.2	Podřazování výpovědí	352
1.3.3	Vsouvání výpovědí (a reliéfizace textu)	353
2.	Komunikát	355
2.1	Komunikace a komunikát	355
2.2	Text ve vztahu ke komunikátu	355
2.3	Komunikační jednotky	356
2.4	Komunikační proces	357
2.4.1	Komunikační situace	357

2.4.2	Etapy komunikačního procesu	357
2.5	Druhy komunikace	358
2.5.1	Vztahy verbálních komunikátů a jazyků	358
2.6	Komunikanti	359
2.6.1	Kontakt komunikantů	359
2.6.2	Vztahy mezi komunikanty	359
2.6.2.1	Zkušenostní komplex, fond komunikantů	360
2.7	Téma a obsah komunikátu	360
2.8	Členění komunikátu podle účasti komunikantů na komunikaci	360
2.8.1	Dialog	360
2.8.2	Monolog	362
2.9	Recepce/přijímání komunikátu	362
2.9.1	Interpretace	363
2.9.2	Zprostředkovatelé komunikace	364
2.9.3	Neporozumění a nedorozumění	364
3.	Text	365
3.1	Text a nauka o textu	365
3.1.1	Textový vzorec	365
3.2	Soudržnost/koherence textu	366
3.2.1	Prostředky soudržnosti textu	366
3.2.1.1	Konektory	366
3.2.1.1.1	Lexikální konektory	367
3.2.1.1.2	Gramatické konektory	368
3.2.2	Kontaktní prostředky	368
3.2.3	Komentáře	369
3.3	Způsoby odkazování a navazování v textu	369
3.3.1	Navazování kontaktní a distantní	369
3.4	Výstavba textu	370
3.4.1	Funkce aktuálního členění ve výstavbě textu	370
3.4.2	Tematické posloupnosti	370
3.5	Členitost textu	372
3.5.1	Horizontální členění	372
3.5.1.1	Odstavec	373
3.5.2	Vertikální členění textu	374
3.5.2.1	Formální prostředky vertikálního členění textu	374
4.	Styl jako vlastnost komunikátu a textu	376
4.1	Stylotvorní (slohoví) činitelé	376
4.2	Druhy stylu	377
4.3	Slohové útvary a slohové postupy	378
4.4	Vztahy funkčních stylů a slohových útvarů	379
4.5	Styly a spisovný jazyk	380
4.6	Slohové využívání jazykových prostředků	380
4.7	Styl projevů mluvených a psaných	381
	Seznam literatury	383
	Věcný rejstřík	386